

ყოველი ერის კულტურა იმით განისაზღვრება, თუ რამდენად მაღალ დონეზე აქვს თარგმნილი მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურული ძეგლები. ქართველებს კულტურულ, განათლებულ ხალხად მოგვაქვს თავი, თუმცა საზოგადოების ნაწილის დამოკიდებულება ამგვარი მემკვიდრეობის მიმართ სხვა რამეზე მეტყველებს.

მოგესვენებათ, ახლო აღმოსავლეთის ზღაპრების კრებულმა „ათას ერთი ღამე“ თავის დროზე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მსოფლიო ლიტერატურის განვითარებაში. ცნობილია, რომ ინდური, ირანული, არაბული, ეგვიპტური თუ ბერძნული წარმომავლობის ზღაპრების ეს კრებული ღამის ბოკაჩომდე „სიუჟეტების საკუჭნაოს“ წარმოადგენდა ევროპული ლიტერატურისთვის. მოგვიანებით კი ის მსოფლიოს თითქმის ყველა ენაზე ითარგმნა. მათ შორის განსაკუთრებით ცნობილია გალანის ფრანგული, ლეინის ინგლისური და ლიტმანის გერმანული თარგმანი. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ფრანგი ქართველოლოგი ბერნარ უტიე, რომელიც არაერთხელ იმყოფებოდა ჩვენს ქვეყანაში, მოხიბლული ყოფილა „ათას ერთი ღამის“ ქართული თარგმანით. ამ ფაქტის ამსახველი აუდიოჩანაწერი დღესაც არსებობს.

სულ რამდენიმე ხნის წინ ჟურნალ „თბილისელების“ ბიბლიოთეკამ „ათას ერთი ღამის“ ქართული თარგმანის პირველი ტომი გამოსცა, სადაც შედის პირველი ოცდათორმეტი ზღაპარი. იქვე მითითებულია, რომ კრებული ათ ტომად უნდა გამოიცეს. წიგნს ჰყავს მთარგმნელთა კოლეგია (თავ-რე დავით აბულაძე), თუმცა არ არის მითითებული, თუ რა ენიდან არის ის თარგმნილი. აღნიშნულ გამოცემაზე ყურადღება გაამახვილა ბ-მა დათო ტურაშვილმა 21 თებერვლის გადაცემა „შუადღის შოუში“ რუსთავი 2-ზე. ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ ეს შესანიშნავი მოვლენაა, რადგან ჩვენი მშობლების თაობა კარგად იცნობდა ამ კრებულს და მას ახალგაზრდებიც უნდა იცნობდნენ. თუმცა ბ-ნ დათოს არ გასჩენია კითხვა, თუ რა ენიდან, რომელი რედაქციის მიხედვით ითარგმნა მის მიერ მაყურებლისთვის წარდგენილი წიგნი და რომელ ქართულ თარგმანს იცნობდნენ მისი მშობლები.

ახალი გამოცემის ხელში აღებისთანავე მოგხვდებათ თვალში მხატვრის ნამუშევარი, რომელიც დიდი ორიგინალურობით არ გამოირჩევა – თითოეული ღამის დასაწყისში გაკეთებული ილუსტრაცია ზუსტად იმეორებს რუსული გამოცემის ილუსტრაციებს, ხოლო ყდის ფონი – ბნელი ღამის ფონზე წვრილი და მსხვილი ვარსკვლავები და ნამგალა მთვარე – ძველი ქართული გამოცემის თითოეული ღამის დასაწყისში არსებული ილუსტრაციის ოდნავ სახეცვლილი ვარიანტია. ეს დეტალი ნასესხები უნდა იყოს 1969 წლის გამოცემიდან, რომლის მხატვრობა ეკუთვნის დეა ჯაბუას. თვალში მოსახვედრია ისიც, რომ აქ ლექსების უმრავლესობა უბრალოდ გამოტოვებულია – როგორც ჩანს, მათი თარგმნა რთული აღმოჩნდა. სატელევიზიო გადაცემის გარდა თბილისის ე.წ. ბილბორდებზეც გახლავთ რეკლამირებული აღნიშნული გამოცემა როგორც „წიგნი, რომელიც ყველა ოჯახს უნდა ჰქონდეს“. ეს წიგნი ნამდვილად ყველა ოჯახს უნდა ჰქონდეს, მაგრამ არა ასეთი სახით.

აღმოსავლეთმცოდნე გიორგი წერეთელმა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის სამოციანი წლებიდან იზრუნა იმაზე, რომ შექმნილიყო „ათას ერთი ღამის“ ქართული თარგმანის აკადემიური გამოცემა. 1967 - 1997 წლებში გამოიცა რვა ტომი, რომელთაგან I, II, V და VI ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა, ამჟამად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ემერიტუსმა ნანა ფურცელაძემ თარგმნა, ხოლო III, VI, VII და VIII – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოცენტმა, აწ გარდაცვლილმა თინა მარგველაშვილმა. ეს თარგმანი გახლავთ ხანგრძლივი და სკრუპულოზური კვლევის შედეგი. მოგესვენებათ, შუასაუკუნეების ძეგლის თარგმნა მხოლოდ სათარგმნი ენის კარგ ცოდნაზე არ არის დამოკიდებული. ეს პროცესი ტექსტის მეცნიერულ ინტერპრეტაციასაც გულისხმობს იმისათვის, რომ სხვადასხვა ტერმინებისა თუ გამოთქმების ზუსტი ადეკვატი მოიძებნოს და არ დამახინჯდეს კულტურული თუ ყოფითი რეალიები. არაბული ლექსების მაქსიმალური სიზუსტით

შესრულებული პწკარედები ვახუშტი კოტეტიშვილმა გალექსა. მთარგმნელების შრომა წარმატებით დაგვირგვინდა და „ათას ერთი ღამის“ ქართული თარგმანი ივანე მაჩაბლის პრემიით აღინიშნა. ეს გამოცემა ჰქონდა ხელთ ფრანგ ქართველოლოგს, რომელსაც შეეძლო ქართული თარგმანი ევროპული თარგმანისთვის შეედარებინა. გარდა ამისა, ის არაერთ საერთაშორისო კონფერენციაზე გახდა მოწონებისა და აღფრთოვანების საგანი პოლონეთში, ეგვიპტესა თუ იორდანიაში, სადაც 2009 წელს ჩატარებული კონფერენცია პირდაპირ „ათას ერთ ღამეს“ ეძღვნებოდა.

ზემოთხსენებულ რეკლამირებულ გამოცემაში არა მარტო მოხსენიებული არ არის, რომ ქართული თარგმანი აქამდე არსებობდა, არამედ შესავლის სახით სიტყვა-სიტყვით გადმოღებულია ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში შეტანილი სტატია (ეს გახლავთ 1967 წელს გამოცემული „ათას ერთი ღამის“ I ტომის შესავლის შემოკლებული ვარიანტი) და მითითებული არ არის ავტორი გიორგი წერეთელი. შესავლის გადამწერებს ასევე „გამორჩათ“ წერეთლის სტატიის ბოლო ფრაზა: „ქართულად 1967-მდე სულ რამდენიმე არაკი იყო თარგმნილი რუსულიდან. 1967-იდან კი იბეჭდება „ა. ე. ღ.“ - ის თარგმანი არაბულიდან“ (გ. წერეთელი, ათას ერთი ღამე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი I, 1975, გვ. 224). გამორჩათ თუ შეგნებულად გამოტოვეს?! ეს უბრალოდ არაეთიკურია.

ნებისმიერ ადამიანს აქვს უფლება, რაც უნდა, რა ენიდანაც უნდა და როგორც უნდა თარგმნოს და გამოაქვეყნოს. მხოლოდ უნდა მიუთითოს, საიდან თარგმნა. ეს ხომ ელემენტალურია. მართალია, ვერაგინ ვერაგის დაუშლის რამის თარგმნას, მაგრამ მთარგმნელი პასუხისმგებლობას უნდა გრძნობდეს პირველ რიგში ლიტერატურული ძეგლის და მკითხველის მიმართ. სამწუხაროდ, „ათას ერთი ღამის“ ახლადგამომცხვარ თარგმანში ეს არ იგრძნობა. არც ერთ მთარგმნელს არა აქვს მორალური უფლება, დაამახინჯოს ორიგინალი, რაც არ უნდა ეჩქარებოდეს მისი გამოცემა. ბ-ნი დავით აბულაძის თაოსნობით შესრულებული თარგმანის პირველივე ფრაზა არაზუსტია:

არაბულ ვარიანტში სიტყვასიტყვით ასეა:

„დიდება ალაჰს, სამყაროთა უფალს, კურთხევა და გამარჯვება მოციქულთა ბატონს, ჩვენს ბატონსა და მეუფეს მუჰამადს...“

ახალ ქართულ თარგმანში კი ვკითხულობთ:

„დიდება ალაჰს, სამყაროთა მბრძანებელს! დიდება და კურთხევა მოციქულთა ბატონს და ჩვენი დიდი მეუფის, მუჰამადის პატრონს!“ (გვ. 5)

სინამდვილეში კურთხევა ეკუთვნის მოციქულ მუჰამადს და არა მის „პატრონს“. შესაძლოა, მთარგმნელს მოციქულთა ბატონი ალაჰი ჰგონია. გამოდის, რომ ალაჰმა აკურთხა ალაჰი.

აღსანიშნავია, რომ შუასაუკუნეებში ნებისმიერი არაბული წიგნი, იქნებოდა ეს ზღაპართა კრებული, ისტორიული ქრონიკა თუ გრამატიკული ტრაქტატი, განსაზღვრული ფორმულით იწყებოდა. სავარაუდოდ, წიგნი რუსულიდან ითარგმნა. მართალია, სალიეს რუსული თარგმანი კალკუტის ვერსიას ეყრდნობა, ფურცელადისა და მარგველაშიელის ქართული თარგმანი კი – ეგვიპტურ, ბულაკის ვერსიას, დასაწყისი ყველგან ერთნაირია. ფორმულარული დასაწყისი ყველა თარგმანში სრული სიზუსტით უნდა იყოს დაცული, რაც ახლადშესრულებულ ქართულ თარგმანში დარღვეულია. ახალი ქართული ვარიანტის მთარგმნელებს (თუ ის რუსულიდან თარგმნეს) რუსული ტექსტიც ვერ გაურჩევიათ.

დამახინჯებულია საკუთარი სახელები. ქართველი არაბისტების მიერ თარგმნილ ვარიანტში „ათას ერთი ღამის“ მთავარი გმირის, მთხრობელის სახელი შაჰრაზადი არაბული საკუთარი სახელის ზუსტი ტრანსლიტერაციაა. რუსულ ვერსიაში „შახრაზადა“ (Шахразада). როგორც ჩანს, ახალ გამოცემაში უკვე არსებული ქართული ვერსიიდან არის ნახესხები „შაჰრაზადი“ ისევე, როგორც „დუნიაზადი“, რადგან რუსულში „დუნიაზადაა“. თუმცა „მუჰამედი“ რუსულის ანალოგიით დაუწერიათ. არაბულთან უფრო ახლოს „მუჰამადია“, რადგან არაბულ

სალიტერატურო ენაში „ე“ ფონემა არ არის, და ქართულ თარგმანშიც ასეა ისევე, როგორც „ბედრ ად-დინი“ (სხვათა შორის, არაბულიდან მოდის ქართული სახელი ბადრი და არა ბედრი)... რუსულ თარგმანშია „სულეიმანი“ (სოლომონ მეფე), ქართულში – „სულაიმანი“ (არაბულის ზუსტი ადეკვატი). მთარგმნელს ხან ერთი აქვს გამოყენებული, ხან მეორე (გვ. 31-32).

ეტყობა, ის უკვე არსებულ ქართულ ვარიანტში იხედებოდა მაშინაც, როცა რუსული ПУСТЫНЯ თარგმნა, როგორც „ტრამალი“ და არა როგორც „უდაბნო“ (გვ. 41), რაც მისი მხრიდან უფრო ბუნებრივი იქნებოდა. „ღული“, რომელიც ფანტასტიკური არსებაა ქალის სახით, რუსულად არის ГУЛЬ, თუმცა თარგმანში სწორი ვარიანტი წერია – ღული. ეჭვი ჩნდება, რომ არაბულის უცოდინარმა მთარგმნელებმა ისევ უკვე არსებული ქართული ვარიანტით ისარგებლეს. ფრაზაში „მე ძუ ჯინი ვარ, ის კი ხვალი იყო“ (გვ. 126) რატომ არ გადათარგმნეს რუსულ ვარიანტში გამოყენებული „ჯინი და ჯინია“? ეტყობა, აქაც ქართული ვარიანტი („ძუ“ და „ხვალი“) უფრო მოეწონათ.

ასევე ფრაზები „გისმენ და გემორჩილები“ (გვ. 128), „დიდ არს ალაჰი“ (გვ. 165) და სხვ. უკვე არსებული ქართული თარგმანიდან კოპირებულს ჰგავს, გადაწერილი ჩანს მთელი ფრაზები 39-ე, 41-ე, 56-ე, 59-ე, 73-ე, 78-ე, 199-ე გვერდებზე, რომლითაც აქ თავს აღარ შეგაწყენთ. სწორი არ არის ლექსების თარგმანი (გვ. 176, 207), და მთელი რიგი ფრაზები - მაგალითად, უნდა იყოს „ამ დროის ხალხში შემხვედრია“ და არა „დედამიწის ზურზე შემხვედრია“ (გვ. 159); უნდა იყოს „ჯადოქარი“ და არა „ბოროტი ქალი“ (გვ. 60); წინადადებაში „ხელმწიფის გარშემო რკალად ორმოცდაათი ხმალამოწვილი მონა გაშეშებულიყო“ უნდა იყოს „მეომარი გაშეშებულიყო“, რადგან „მამლუქი“ არაბულ ტექსტში ამ შემთხვევაში „მეომარს“ ნიშნავს და არა „მონას“.

დამწყებმა მთარგმნელმაც კი იცის, რომ ნეოლოგიზმები შუასაუკუნეების ძეგლის თარგმნისას არ უნდა გამოიყენოს: „ვეგრძნობ, როგორ მეწამლება მთელი ორგანიზმი“ (გვ. 46). სიტყვა „ორგანიზმი“ აქ სრულიად უადგილოა. სასაცილოა, როცა ზღაპრის გმირი ამბობს ამას.

მთარგმნელს არ ესმის, რას ნიშნავს „მსტოვარი“: „ექიმთან მსტოვარი გაგზავნა“ (გვ. 43). კონტექსტიდან გამომდინარეც კი აშკარაა, რომ ჯაშუში ნამდვილად არ გაუგზავნია.

წიგნში ბევრი ისეთი ადგილია, რომელიც ქართული ენის თვალსაზრისით სრულიად მიუღებელია: „მშვენიერებისა და თვალტანადობის მამავ“ (გვ. 164), „ყველაზე პირველად“ (გვ. 119) „წინასწარმეტყველება, რაც მოხდება“, „ახდებას“ ნაცვლად (გვ. 119), „სასირცხვო“ „სარცხვინელის“ ნაცვლად (გვ. 66) და სხვა სიტყვები თუ გამოთქმები, რაც ტექსტს სრულიად გაუგებარს ხდის.

გვხვდება დიალექტიზმიც: „ადექი და მაქედან გამოდი“ (გვ. 171).

მთარგმნელთა კოლეგიას არაბულის მცოდნესთვის კონსულტაცია რომ ეთხოვა, აუცილებლად შეიტყობდა, რომ სწორი ფორმა „კაიროა“ და არა „ქაირო“ (გვ. 167-168), „მისრეთი“ და არა „მასრეთი“ (გვ. 143), „იფრითი“ და არა „იფრიტი“ (გვ. 9, 17). ასევე გაიგებდა, რომ არაბულ ქვეყნებში, ძველი ადათის მიხედვით, ქალიშვილს ათხოვებდნენ მამის ძმის შვილზე და არა მამიდაშვილზე და დეიდაშვილზე, როგორც აქ არის განმარტებული (გვ. 14); არ დაწერდნენ „ჯინი, იფრითი და მარიდი კეთილი ან ბოროტი სულეებიაო“, შეიტყობდნენ, რომ იფრითი და მარიდი ყოველთვის ბოროტი სულეებია და სხვ.

საერთოდ, რა თქმა უნდა, კარგი იქნებოდა, რომ მსგავსი პროექტების ავტორები პროფესიონალებს რთავდნენ საქმეში. ამ მხრივ, 2010 წელს გამოსულ „1001 ღამის ზღაპრსაც“ არ აწყენდა თვალის გადავლება. მართალია, „საქართველოს მაცნეს“ ამ გამოცემაში მითითებულია წიგნის კონკრეტული ავტორი ვლადიმირ ჰულპაკი, შეცდომებისგან დაზღვეული არც ის არის. წიგნს ორიგინალში „სინდბადი“ ჰქვია. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჰულპაკი „ათას ერთი ღამის“ სახეცვლილი, გადაკეთებული,

აღბათ გათანამედროვეებული ჩეხური ვერსიის ავტორია, ხოლო მთარგმნელი დარეჯან რაზმაძე საიდან მთარგმნელია, დმერთმა უწყის. სათარგმნი ენის მითითება აქაც არ მიუჩნევიათ საჭიროდ. ცუდი არ იქნებოდა, ქ-ნ დარეჯანსაც გაერკვია, რომ ქართულ თარგმანში „ჰამადი“ უნდა დაეწერა და არა „ახმედი“, „ბასიმი“ და არა „ბაზიმი“, „ალი კაიროელი“ და არა „ალი კაირი“, „სარანდიბი“ და არა „სარანდიბა“, „აბუ ალი“ და არა „ბუ ალი“, ქალაქი „ფესი“ და არა „ფეზი“, „ხალიფა“ და არა „ხალიფი“, „მუთავაქილი“ და არა „მუთავაკილო“, „ნურ ან-ნაჰარი“ და არა „ნუ ენ-ნაჰარი“; რომ ხალიფა ჰარუნ არ-რაშიდი ხალიფაა და დიდი მთავარი ვერ იქნება და ა. შ. არაბულის უცოდინარობა და არაბულ სამყაროში გაუთვითცნობიერებლობა ხშირად კურიოზების მიზეზი ხდება. მაგალითად, ერთ-ერთ გვერდზე ვკითხულობთ: „მოვიდა პაპა, ხალიფი, მუთავაკილო.“ არასწორად დასმული მიძიმების გამო შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს აქ სამი სხვადასხვა სახელის მქონე პირია. სინამდვილეში, ლაპარაკია „ხალიფა მუთავაქილზე“, რომელიც ცნობილი ისტორიული პიროვნებაა. ეს იგივეა, რომ ნაპოლეონ ბონაპარტე დაიწეროს როგორც „ნაპოლეონი, ბონაპარტე“ ანუ ნაპოლეონი და ბონაპარტე. ეს ყველაფერი მთარგმნელს უნდა გაერკვია მით უფრო, რომ სავარაუდოდ, უკვე არსებულ ქართულ თარგმანს ქ-ნი დარეჯან რაზმაძეც იცნობს. პირველივე ზღაპრის დასაწყისი „დიდი ხნის წინათ, გარდასულ დროში...“ ისევ უკვე არსებული ვერსიიდან – „დიდი ხნის წინათ, გარდასულ დროსა და ჟამს...“ – უნდა იყოს ნასესხები. აღარაფერს ვამბობთ თარგმანის სტილზე, ქართულ ენასა და პუნქტუაციაში დაშვებულ შეცდომებზე, რაც ასეთ პრიალა, ძვირადღირებულ გამოცემას არ შეეფერება.

როგორც ჩანს, ევროპაში „ათას ერთი ღამე“ და მისი ვერსიები დღემდე პოპულარულია. ძალიან კარგი იქნება, ჩვენთანაც თუ მოხდება ამ ძეგლის პოპულარიზაცია, მაგრამ არა ასე. სხვაა, როდესაც რაიმეს გადაკეთებულ ვარიანტს (ე.წ. remake-ს) აქვეყნებ და ამას აღნიშნავ კიდევ, მაგრამ როცა პრეტენზია გაქვს, რომ მთელი ნაწარმოები უნდა გამოსცე, და თანაც ასეთი მნიშვნელობის, ნამდვილად მეტი პასუხისმგებლობაა საჭირო. აღბათ, ყველას ახსოვს „ათას ერთი ღამის“ ერთი ცნობილი ფრაზა: „და ეს ამბავი რომ თვალის უპეებზე დაიწეროს...“ თუნდაც ეს ერთი ფრაზა გაცილებით სჯობს ახალ გამოცემაში გაჩენილს: „ის რომ ნემსით დაიწეროს თვალის უპეებში...“ (გვ. 17) და მით უმეტეს: „თვალების უპეებში ნემსით რომ დაიწეროს“ (გვ. 54). რვატომეულის ბოლო ტომი 1997 წელს გამოვიდა და ის არაფრითაა ყავლგასული. „ახალი თარგმანი“ კი გაუძღვება დროს?!

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არაბისტიკის დეპარტამენტის უკლებლივ ყველა წარმომადგენელი აღშფოთებულია ამ ფაქტით და იმითაც, რომ არაპროფესიონალიზმმა ლიტერატურის, თარგმანის სფეროშიც მძლავრად მოიკიდა ფეხი. რა თქმა უნდა, ჩვენ პლურალიზმისა და დემოკრატიის ეპოქაში ვცხოვრობთ, სადაც ყველას ყველაფრის უფლება აქვს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ უკვე არსებული, მაღალ დონეზე შესრულებული თარგმანის და მათი ავტორების არსებობა უგულვებელყო და მდარე ხარისხის პროდუქცია შესთავაზო მკითხველს ისე, თითქოს არაბისტები, არაბულიდან ქართულ ენაზე მთარგმნელები არც ახლა არსებობენ და არც არაფერი გაუკეთებიათ აქამდე, არც „ყურანი“ უთარგმნიათ, არც „ქილილა და დამანა“, არც „მუალაკები“ – ისლამამდელი პოეზია და არც თვით „ათას ერთი ღამე“, რომლის ახლადგამოსული თარგმანი არ გახლავთ უბრალოდ იაფფასიანი გამოცემა, რაც სამწუხაროდ, ასე მომრავლდა ჩვენში ბოლო დროს. ეს არის უდიდამო, გაურკვეველი, გაუმართავი, მასკულტურის სრულიად უხარისხო ნაწარმი, „ფსევდო-ათას ერთი ღამე“. თუმცა სამწუხაროდ, იაფ საქონელს ყველგან აქვს არსებობის უფლება და ჰყავს თავისი მყიდველიც.

იმედია, ჟურნალ „თბილისელების“ ბიბლიოთეკა შემდეგ ტომებში იმას მაინც მიუთითებს, საიდან არის თარგმნილი ეს მსოფლიო და არა მხოლოდ არაბული ლიტერატურის კუთვნილება. საერთოდ კი, ერთი შეხედვითაც თვალნათლივია, „ათას ერთი ღამის“ უკვე არსებულ, ორიგინალიდან შესრულებულ, პრემირებულ ქართულ

თარგმანს ვერაფრით შეედრება შუამავალი ენიდან ნაჩქარევად შესრულებული, შეცდომებით სავსე ახალი თარგმანი, რომლის უკან, ჩანს, თითო-ორი ადამიანის ამბიციის თუ ფინანსური ინტერესი დგას.

„ათას ერთი ღამის“ თანამედროვე ზღაპარიც ეს გახლავთ – გამართული თარგმანის ნაცვლად დღეს ეს ვაი-თარგმანი იყიდება, რაც მართლაც დაუჯერებელ, გამოგონილ ამბავს ჰგავს. კარგი იქნება, თუ გამოჩნდება ქართული გამომცემლობა, რომელიც ნამდვილ „ათას ერთ ღამეს“ გამოსცემს ქართულად.

არჩევანი ნაღდსა და ყაღბს შორის თავად მკითხველმა გააკეთოს.

ნინო დოლიძე
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
არაბისტიკის დეპარტამენტი